

Списання матеріальних цінностей державних резервів з подальшою їх переробкою, утилізацією чи знищенням

У статті досліджені питання, пов'язані із встановленням процедури подальших дій з матеріальними цінностями державного матеріального резерву, відпуск яких не може бути здійснений з втратою ними якісних характеристик або із закінченням строку придатності. Діючими до недавнього часу засадами функціонування державного резерву ці питання залишалися неврегульованими. Наявність у державному резерві запасів матеріальних цінностей із простроченим строком придатності віднесено до першочергових проблем, на розв'язання яких спрямовується здійснення реформування системи державного матеріального резерву.

Чинним законом про державні резерви передбачений порядок дій з матеріальними цінностями державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або з закінченням строку зберігання (терміну придатності), такі матеріальні цінності підлягають списанню з подальшою переробкою, утилізацією чи знищенням.

За результатами проведеного дослідження запропоновані основні кроки алгоритму подальших дій з матеріальними цінностями державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або із закінченням строку зберігання (терміну придатності, що дозволить забезпечити відсутність їх в обліку, сприятиме покращенню достовірності звітності про наявність запасів матеріальних цінностей державних резервів, а також накопиченню та підтриманню запасів у обсягах, які спроможні забезпечити виконання законодавчо встановлених призначень державних резервів тощо.

***Ключові слова:** державний матеріальний резерв; державні резерви; неякісна та небезпечна продукція; списання з подальшою переробкою; утилізація; знищення.*

Постановка проблеми. У законі України «Про державний матеріальний резерв» (далі – Закон 5197) [1], яким впродовж 1997–2023 року визначалися загальні принципи формування, розміщення, зберігання, використання, поповнення та освіження запасів державного матеріального резерву відсутні норми, що врегульовували питання, пов'язані зі списанням та подальшим поводженням з матеріальними цінностями, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або з закінченням строку зберігання (терміну придатності).

Водночас, практика організації довготривалого зберігання матеріальних цінностей у державному матеріальному резерві засвідчила окремі факти неефективного управління запасами матеріальних цінностей, особливо продовольчої групи товарів, внаслідок чого мали місце випадки прострочення строку придатності продукції, що унеможливлювало їх використання за основним призначенням та викривляло звітність про наявність запасів.

Зокрема, при аналізі поточного стану справ у державному матеріальному резерві, встановленні тенденцій та обґрунтуванні щодо необхідності розв'язання виявлених проблем, які наведені у «Стратегії реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року» (далі – Стратегія) [2] зазначалося, що станом на початок 2022 року у державному резерві з понад нормативним строком зберігання обліковуються матеріальні цінності продовольчої групи (запаси консервів м'ясних, молочних та рибних, олії соняшникової, цукру) та медичного призначення.

Виходячи з цього, наявність у державному резерві запасів матеріальних цінностей із простроченим строком придатності зараховано до першочергових проблем, на розв'язання яких, у тому числі, спрямовується здійснення реформування системи державного матеріального резерву [2].

Як наслідок, одним із показників досягнення стратегічних цілей, наведених у Стратегії, визначено – «відсутність у державному резерві матеріальних цінностей із простроченими строком придатності» [2].

Необхідно зазначити, що згідно з Законом України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» (далі – Закон 1393) продукція – строк придатності якої до споживання або використання закінчився, зарахована до неякісної та небезпечної, вона підлягає обов'язковому вилученню з обігу, яке здійснюється за рішенням власника цієї продукції або спеціально уповноважених органів виконавчої влади відповідно до їх повноважень [3].

Водночас, з огляду на те, що Законом 5197 державний резерв визначений як особливий державний запас матеріальних цінностей, призначених для використання в цілях і в порядку, передбачених цим законом, питання, пов'язані зі списанням та подальшим поводженням з матеріальними цінностями державного матеріального резерву, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або з закінченням строку зберігання (терміну придатності) залишалися неврегульованими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанню формування державного матеріального резерву, сучасному стану та різним аспектам його функціонування, а також проблемам у реалізації державної політики у цій сфері присвячені праці Світлани Коваленко, Олега Тарасюка, Віктора Мельника, Бориса Погрішука, Тимура Азімова [4–7], окремі питання реформування системи державного резерву розглядалися у попередніх працях авторів статті [8–9]. Проте проблема реформування системи державного матеріального резерву залишається недостатньо дослідженою, вимагає детального розгляду багатьох чинників при визначенні шляхів реалізації стратегічних цілей та формулюванні показників їх досягнення, що і становить *мету даного дослідження*.

Викладення основного матеріалу. Однією з новацій закону України «Про державні резерви» від 9 серпня 2023 року № 3310 - IX (набув чинності 16 грудня 2023 року) (далі – Закон 3310) [10] є норма статті 15 щодо врегулювання питання подальших дій з матеріальними цінностями державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або з закінченням строку зберігання (терміну придатності).

Зокрема, Законом 3310 встановлено, що такі матеріальні цінності підлягають списанню з подальшою переробкою, утилізацією чи знищенням.

Спробуємо визначити послідовність необхідних рішень та кроки алгоритму подальших дій з матеріальними цінностями державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або з закінченням строку зберігання (терміну придатності) (далі – алгоритм дій).

Водночас, цей алгоритм дій стосуватиметься виключно матеріальних цінностей, переробка яких не призводить до приведення їх відповідно до вимог нормативно-правових актів та подальшого використання за основним призначенням і повинен застосовуватися як виключення із загальних норм поводження з матеріальними цінностями державних резервів.

Факти втрати матеріальними цінностями державних резервів якісних характеристик та/або закінчення строку зберігання (терміну придатності) можуть бути встановлені при здійсненні центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів державного нагляду за їх зберіганням, освіженням та відпуском, перевірок відповідальними зберігачами якісного стану під час інвентаризацій або інших заходів, які здійснюються при організації зберігання матеріальних цінностей тощо.

Водночас, підставами для ухвалення рішення щодо списання з балансу матеріальних цінностей державних резервів у випадку втрати ними якісних характеристик, на нашу думку, повинні бути виключно висновки акредитованої випробувальної лабораторії, яка має відповідну сферу акредитації. Наявність таких ознак, а також закінчення строку зберігання (терміну придатності) відповідно до законодавства, зараховує ці матеріальні цінності до неякісної та небезпечної продукції, унеможливує подальше їх використання за основним призначенням та вимагає вилучення з обігу.

Таким чином, першим кроком алгоритму дій є вилучення з обігу, тобто відповідно до статті 1 Закону 1393 – фактичне припинення обігу (реалізації) продукції, здійснене в установленому порядку, за рішенням власника продукції або спеціально уповноважених органів виконавчої влади в межах їх повноважень [3].

Другим кроком алгоритму дій є списання таких матеріальних цінностей за рішенням:

- для державного матеріального резерву – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів;
- для мобілізаційного резерву – міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної республіки Крим (балансоутримувачів) [10].

Процедура списання може відрізнятися, за виключенням ключових чинників, до яких, на нашу думку, можливо зарахувати комісійний аналіз та перевірку наданих відповідальними зберігачами відомостей щодо кількісних та якісних показників матеріальних цінностей державних резервів, що пропонуються до списання, визначення причин списання (втрата якісних характеристик та/або із закінченням строку зберігання (терміну придатності), а також ухвалення рішення щодо визначення можливості та доцільності подальшої переробки, утилізації або знищення.

Статтею 1 Закону 3310 встановлено, що переробка матеріальних цінностей державних резервів – це технологічні операції, пов'язані із зміною фізичних, хімічних чи біологічних властивостей матеріальних цінностей з метою їх підготовки до утилізації або подальшого використання, за умови відповідності їх вимогам законодавства [10].

Таким чином, у разі ухвалення рішення про списання матеріальних цінностей з подальшою переробкою центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів – для державного матеріального резерву та балансоутримувачів – для мобілізаційного резерву, наступним кроком алгоритму дій буде реалізація матеріальних цінностей для подальшої переробки шляхом продажу на електронних аукціонах у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Водночас, учасниками процедури реалізації матеріальних цінностей державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку із втратою ними якісних характеристик та/або закінченням строку зберігання (терміну придатності) для подальшої переробки можуть бути суб'єкти господарювання усіх форм власності, які мають власні або орендовані виробничі потужності, відповідні дозволи, ліцензії на провадження певної господарської діяльності, пов'язаною з переробкою згідно з вимогами чинного законодавства.

На переможців процедури реалізації матеріальних цінностей, з якими укладається договір щодо здійснення переробки повинні покладатися обов'язкові зобов'язання стосовно унеможливлення використання матеріальних цінностей не за призначенням, виключення можливості підміни матеріальних цінностей, які підлягають переробці, здійснення обліку матеріальних цінностей на усіх етапах переробки.

Мотивацією для участі суб'єктів господарювання у процедурах реалізації матеріальних цінностей державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку із втратою ними якісних характеристик та/або закінченням строку зберігання (терміну придатності) для подальшої переробки, буде отримання доходів від подальшого використання матеріальних цінностей, які приведені відповідно до вимог законодавства і можуть бути реалізовані або використані ними у господарській діяльності в якості енергетичних чи вторинних ресурсів, що компенсуватиме витрати цих суб'єктів господарювання на здійсненні такої переробки.

Статтею 14 Закону 3310 передбачено право центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів приймати рішення про утилізацію матеріальних цінностей державного матеріального резерву, відповідно міністерствам, іншим центральним та місцевим органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим – для мобілізаційного резерву у разі встановлення їх невідповідності вимогам нормативно-правових актів та нормативних документів.

Проте, на нашу думку, ці норми навряд чи будуть застосовуватися у практичній діяльності. Так, Законом 3310 встановлено, що утилізація матеріальних цінностей державних резервів це використання матеріальних цінностей як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів з дотриманням норм екологічної безпеки [10].

Зважаючи, що ми вище зазначили щодо можливості суб'єктів господарювання користуватися продуктами переробки, у тому числі вторинними матеріальними чи енергетичними ресурсами, доцільність витрачання бюджетних коштів на здійснення окремої процедури закупівлі послуг з утилізації центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів – для державного матеріального резерву та балансоутримувачів для мобілізаційного резерву, контроль ними за її здійсненням та отриманням продуктів утилізації, подальша реалізація цих продуктів викликає великі сумніви.

Необхідність додаткового виділення фінансових асигнувань з державного бюджету для закупівлі послуг значно ускладнює та уповільнює застосування цієї процедури для вирішення питання.

Четвертий крок алгоритму дій стосується знищення матеріальних цінностей державних резервів – механічної, фізико-хімічної, біологічної чи іншої обробки та розміщення (захоронення) матеріальних цінностей або їх залишкових компонентів у спеціально визначених місцях [10]. Водночас матеріальні цінності підлягають знищенню виключно у випадку неможливості їх використання або переробки через невідповідність правилам безпеки і заборону органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у відповідних сферах.

Знищення матеріальних цінностей здійснюється шляхом виконання робіт чи надання послуг за рахунок коштів державного бюджету, а отже вимагає виділення додаткового бюджетного фінансування.

Виконавців робіт чи послуг із знищення матеріальних цінностей визначають центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів або балансоутримувачі на конкурентних засадах, відповідно до законодавства.

При визначенні виконавців робіт чи послуг із знищення матеріальних цінностей державних резервів до основних критеріїв їх відбору повинно бути включено наявність дозвільних документів, передбачених законодавством, що надають право на виконання таких робіт та запропонована найнижча вартість робіт чи послуг.

Таким чином, основними кроками алгоритму подальших дій з матеріальними цінностями державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або з закінченням строку зберігання (терміну придатності) можуть бути наступні:

▼ вилучення з обігу за рішенням власника продукції або спеціально уповноважених органів виконавчої влади в межах їх повноважень;

▼ списання таких матеріальних цінностей з подальшою переробкою за рішеннями: для державного матеріального резерву – центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних резервів, для мобілізаційного резерву – міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної республіки Крим (балансоутримувачів);

▼ реалізація для подальшої переробки шляхом продажу на електронних аукціонах у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

▼ знищення матеріальних цінностей, які не були реалізовані для подальшої переробки, або щодо яких в установленому порядку було ухвалено рішення щодо їх знищення з інших об'єктивних причин, суб'єктами господарювання, що визначені на конкурентних засадах відповідно до законодавства.

Висновки. Врегулювання питання подальших дій з матеріальними цінностями державних резервів, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або із закінченням строку зберігання (терміну придатності) дозволить забезпечити відсутність їх в обліку, що, у свою чергу, сприятиме покращенню достовірності звітності про наявність запасів матеріальних цінностей державних резервів, і, як наслідок, накопиченню та підтриманню запасів у обсягах, які спроможні забезпечити виконання законодавчо встановлених призначень державних резервів тощо. Оперативне реагування на виникнення проблем, пов'язаних із наявністю матеріальних цінностей у державних резервах, відпуск яких не може бути здійснений у зв'язку з втратою ними якісних характеристик та/або з закінченням строку зберігання (терміну придатності), аналіз причин та своєчасне застосування процедури їх реалізації для подальшої переробки сприятиме зменшенню бюджетних втрат та мінімізації обсягів додаткового виділення асигнувань з державного бюджету для знищення продукції.

Список використаної літератури:

1. Про державний матеріальний резерв : Закон України від 24 січня 1997 року № 51/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Стратегія реформування системи державного матеріального резерву на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2022 року № 771 – р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771-2022-%D1%80#Text>.
3. «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» : Закон України від 14 січня 2000 року № 1393-ІХ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text>.
4. Коваленко С.О. Державний матеріальний резерв України: проблеми та перспективи функціонування / С.О. Коваленко // Вісник ХНАУ. Економічні науки. – Харків, 2016. – № 1. С. 100–108.
5. Тарасюк О.Б. Сутність державного матеріального резервування / О.Б. Тарасюк, О.О. Кас'янова // Журнал. Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 91–95.
6. Мельник В.І. Організаційно-економічні засади перспективного розвитку державного резерву України / В.І. Мельник, Б.В. Погрішук // Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія Економіка. – Ужгород, 2020. – Вип. 1 (55). С. 48–52.
7. Азімов Г.О. Поняття системи державного резерву та її забезпечення / Г.О. Азімов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Дніпро, 2023. – № 2. – С. 411–417.
8. Білоконь Ю.М. Деякі аспекти реформування системи державного матеріального резерву у сучасних реаліях / Ю.М. Білоконь, І.В. Голінка, О.В. Сторож // Вісник національного університету цивільного захисту України. Серія «Державне управління». – Харків, 2023. – С. 98–108.
9. Білоконь Ю.М. Проблеми формування номенклатури та створення запасів матеріальних цінностей в умовах реформування державного матеріального резерву / Ю.М. Білоконь, О.В. Сторож // Вісник Державний Університет «Житомирська політехніка». Економіка, управління та адміністрування. – № 4 (106). – 2023. – Житомир, 2023. – С. 86–93.
10. Про державні резерви : Закон України від 09 серпня 2023 року № 3310 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3310-20#Text>.

References:

1. On the State Material Reserve: Law of Ukraine dated January 24, 1997 No. 51/97-VR [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Strategy for reforming the state material reserve system for the period until 2025: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 19, 2022 No. 771 – p. [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771-2022-%D1%80#Text>.
3. «On withdrawal from circulation, recycling, recycling, destruction or further use of poor-quality and dangerous products» Law of Ukraine dated January 14, 2000 No. 1393-IX [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-14#Text>.
4. Kovalenko, S.A. (2016), «State Material Reserve of Ukraine: Problems and Prospects of Functioning», *Bulletin of KhNAU. Economic sciences*, Kharkiv, № 1, S. 100–108.
5. Tarasyuk, O.B. & Kasyanova, O.O. (2012), «The essence of state material reservation», *Journal. Actual problems of the economy*, № 6, S. 91–95.

- Melnik, V.I. & Pogryshchuk B.V. (2020), «Organizational and economic foundations of the promising development of the state reserve of Ukraine», *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series Economics*, Uzhgorod, Vol. 1 (55). S. 48–52.
- Asimov T.O. (2023), «The concept of the state reserve system and its provision», *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, Dnipro, № 2, S. 411–417.
- Belokon, Yu.M., Golinka, I.V. & Storozh O.V. (2023), «Some aspects of reforming the state material reserve system in modern realities», *Bulletin of the National University of Civil Protection of Ukraine series "Public Administration"*, Kharkiv, S. 98–108.
- Belokon, Yu.M., & Storozh, O.V (2023), «Problems of formation of nomenclature and creation of stocks of material values in the conditions of reforming the state material reserve», *Bulletin of the State University "Zhytomyr Polytechnic." Economics, Management and Administration*, No. 4 (106), Zhytomyr, S. 86–93.
- On State Reserves: Law of Ukraine of August 09, 2023 No. 3310 [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3310-20#Text>.

Білоконь Юрій Миколайович – в.о. старшого наукового співробітника відділу дослідження якості та умов зберігання матеріальних цінностей продовольчої групи товарів, Українського державного науково-дослідного інституту «Ресурс» Державного агентства резерву України, «Заслужений працівник промисловості України».

<https://orcid.org/0000-0001-5503-7247>

Наукові інтереси:

- наукові підходи й шляхи підвищення ефективності та результативності діяльності системи державного матеріального резервування.

Сторож Оксана Василівна – кандидат сільсько-господарських наук, начальник відділу дослідження якості та умов зберігання матеріальних цінностей продовольчої групи товарів, Українського державного науково-дослідного інституту «Ресурс» Державного агентства резерву України.

<https://orcid.org/0009-0006-2372-5436>

Наукові інтереси:

- наукові підходи й шляхи підвищення ефективності та результативності діяльності системи державного матеріального резервування.

Шевчук Людмила Миколаївна – заступник начальника відділу дослідження якості та умов зберігання матеріальних цінностей продовольчої групи товарів, Українського державного науково-дослідного інституту «Ресурс» Державного агентства резерву України.

<https://orcid.org/0009-0001-8419-2331>

Наукові інтереси:

- наукові підходи й шляхи підвищення ефективності та результативності діяльності системи державного матеріального резервування.

Грицун Віталій Миколайович – старший науковий співробітник відділу дослідження якості та умов зберігання матеріальних цінностей продовольчої групи товарів, Українського державного науково-дослідного інституту «Ресурс» Державного агентства резерву України.

<https://orcid.org/0009-0002-8893-0001>

Наукові інтереси:

- наукові підходи й шляхи підвищення ефективності та результативності діяльності системи державного матеріального резервування.

Bilokon Yu.M., Storozh O.V., Shevchuk L.M., Grytsun V.M.

Write-off of material values of state reserves with their further processing, utilization or destruction

The article examines issues related to the establishment of the procedure for further actions with the material values of the state material reserve, the release of which cannot be carried out with the loss of their qualitative characteristics or with the expiration of the shelf life. Until recently, the principles of the functioning of the state reserve, these issues remained unresolved. Availability of stocks of material assets in the state reserve with expired shelf life is referred to the priority problems, the solution of which is aimed at reforming the system of the state material reserve.

The current law on state reserves provides for the procedure for actions with material values of state reserves, the release of which cannot be carried out due to the loss of their qualitative characteristics and/or the expiration of the shelf life (shelf life), such material values are subject to write-off with subsequent processing, disposal or destruction.

Based on the results of the study, the main steps of the algorithm for further actions with the material values of state reserves are proposed, the release of which cannot be carried out due to the loss of their qualitative characteristics and/or the expiration of the shelf life (shelf life, which will ensure the absence of them in the account, will improve the reliability of reporting on the availability of stocks of material assets of state reserves, as well as the accumulation and maintenance of reserves in volumes that are able to ensure the implementation of legally established assignments of state reserves, etc.

Keywords: state material reserve; state reserves; low-quality and dangerous products; write-off with further processing; utilization; destruction.

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024.